

Огляди, рецензії, повідомлення

Рецензія-відгук на книгу І. Довгалюк „Фонографування народної музики в Україні : історія, методологія, тенденції : монографія / Ірина Довгалюк ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. – 648, [16] с. : фот.”

„Етномузикологія ніколи б не стала самодостатньою наукою, якби не було винайдено фонографа” – ці знамениті слова Яапа Кюнста, одного з найвидатніших сучасних дослідників світового музичного фольклору й автора першого підручника з етномузикознавства, хіба якнайточніше окреслюють епохальне значення Едісонового винаходу для вивчення музичної культури усної традиції. Завдяки такому нехитрому пристрою, що з технологічного погляду цілком міг з’явитися на кілька століть раніше, вдалося досягнути, здавалося б, неможливе – зафіксувати мить буття того, що за своєю природою призначене існувати лише раз у момент свого звучання й тут же канути в Лету. Фонограф подарував можливість почути те звучання ще раз і ще раз удосталь, поки при бажанні чи потребі врешті не збгнуться його якості у найменших деталях.

Так відкрилися немислимі раніше перспективи вимірювання висоти, тривалості й сили музичних тонів, що принесло цілу низку одкровенень у галузі музичного мислення людства (аж до такого феномена, як „добре темперована пентатоніка”), його музичної психології, викликало особливий інтерес до фольклорного виконавства й етномузичної фонетики („етнофонії”). Застосування звукозаписувальної техніки дозволило поділити працю над документуванням явищ усномузичної культури на польову (збирацьку) та кабінетну (транскрипційну), що, з одного боку, суттєво підвищило точність фіксації народномузичних творів на письмі й одночасно виявило значну відносність сприйняття їхнього звучання (досить згадати знаменитий експеримент А. Лістопадова), а з іншого – залучило до музично-етнографічної роботи якнайширші кола трудівників і не тільки без особливих музичних даних, яких раніше вимагало збирання музичного фольклору, а й просто без музичної освіти взагалі, наслідком чого радикально зросло накопичення музично-етнографічних матеріалів та їхнього територіального охоплення: так, якщо в позаминулому сторіччі кількість записів рахувалася сотнями, то вже в першій половині минулого – сотнями тисяч.

Загалом же фонограф дав виняткову можливість здійснити мрію П. Сокальського – не лише бачити на письмі, а й наживо, в усій унікальній своєрідності почути фольклор усім, насамперед, тим, кому не довелося його пізнавати в автентичному етнографічному середовищі, причому в глобальному обсязі, усвідомлюючи собі (здебільшого раптом!), наскільки пребагата

своєю різноманітністю музична творчість усєї планети і що являє собою „світова музика”, аж ніяк не обмежена художніми надбаннями цивілізованого, а фактично Євроатлантичного світу. Звукозапис дозволив насолоджуватися досхочу тією музикою, що є, а ще й тією, що була вчасно зарековдована перед своїм безповоротним зникненням враз зі своїми носіями, як хоча б епічні думи – наш чи не найкоштовніший національний скарб. Через те фонографічні валики подекуди бережуть як зніщю ока у спеціально обладнаних сховищах архівів, музеїв, бібліотек і т. п., ба навіть депонують їх наряду із золотовалютними резервами у центральних банках...

Фонограф, як і кінематограф, відкрив нову еру в історії людської культури, а для етномузикології він став інструментом перетворення її в самостійну фундаментальну науку з експериментальними можливостями, тож почасти мають рацію ті дослідники, котрі напряду пов’язують народження тієї чи іншої національної етномузикознавчої школи власне з датою введення звукозаписувальної техніки в практику своєї музично-етнографічної діяльності, справедливо розцінюючи цей важливий методологічний крок як міру вияву її (школи) наукової зрілості та момент виходу на всесвітню арену. Звідси виводиться підвищений інтерес до історії фонографування автентичної етномузики, що не раз виливається в своєрідну змагальність за пріоритети. З почуттям правої гордості за діяння попередніх поколінь годиться заявити з притиском: у цих перегонах українці не пасли задніх, навпаки, оцінивши достоїнства фонографа, одні з перших – понад 120 років тому – застосували його для фіксації як складних імпровізаційних жанрів (дум), так і фронтального обстеження значних територій, вийшовши таким чином у число світових лідерів. Незважаючи на вкрай несприятливі історичні умови під чужоземними утисками, надністрянські та наддніпрянські фольклористи подвижницьки продовжили в той спосіб громадити безцінні зразки вітчизняної народної музики, залишивши своїм нащадкам чималу культурну спадщину на вагу золота.

Нині українська етномузикологія знову, як і понад сто літ тому, вийшла на передові рубежі з появою капітальної монографії „Фонографування народної музики в Україні: історія, методологія, тенденції” відомого етномузикознавця, авторки численних праць у цій галузі Ірини Довгалюк. Здійснене нею дослідження, наскільки знаю, не має прецеденту чи навіть близького аналога у всесвітньому вимірі: дотепер цій важливій проблематиці повсюдно присвячувалися лишень окремі, треба підкреслити, нечисленні статті, а ще принагідні та побіжні згадки в оглядових працях з історії музичної фольклористики і розвідках про наукову діяльність визначних фонографістів; на спеціальну ж книгу аж такого масштабу наразі не спромоглася жодна інша національна етномузикознавча школа включно із зачинателями цього діла в США, Росії, Угорщині, Австрії та Німеччині, де для консервування, вивчення та пропагування фонографічної спадщини доволі успішно функціонують відповідні державні інституції (до речі, на відміну від України, яка нічого подібного ніколи не мала й не має дотепер). Тож уже сам промовистий факт

такого пріоритету піднімає публікацію І. Довгалюк до рангу події особливо-го, можна би сказати, надзвичайного історичного значення.

Звісно, не варто тішити себе ілюзорними надіями на швидке та належне визнання чергового досягнення України. На т. зв. Заході всю східноєвропейську гуманітарну літературу пускають повз очі не тільки в оригіналах, але й якими би світовими мовами вона не писалася і де б не видавалася за кордоном. Того не допускає чванькувате переконавання: все що робиться, робиться тільки там у них. Через те колись залишилася практично не зауваженою фонографічна збірка півтори тисячі фольклорних мелодій О. Роздольського та С. Людкевича, що на той час не мала собі взагалі рівних; така ж доля спіткала збірник дум Ф. Колесси, дарма що з передмовою, там же продубльованою німецькою; або вже нині хоч би нескінченні спроби заперечення авторства терміна „етномузикологія”, належного саме К. Квітці. Ба навіть неперевершений український зчитувач валиків виявився непоміченим. Та нехай собі як знають, – нам своє робить. У вивченні української, а значить і світової історії фонографування музичного фольклору планка піднята дуже високо, й відтепер вона хоч-не-хоч служитиме всім і кожному візирцем для наслідування та порівняння.

У монографії І. Довгалюк систематизований та узагальнений колосальний обсяг дотичних матеріалів: як друкованих, так і архівних (див. список на с. 565–617). У ній взято на замітку й осмислено сливе щонайменші відомості про фонограф в Україні, вказано їхнє місце та значення в складному та суперечливому процесі запровадження звукозапису в практику етномузикознавчих досліджень – як польових, так і кабінетних, а також архівістичних. Буквально кожен окремих випадок старанно простежується крок за кроком з мікроскопічними деталями, датами, цифрами й ін., щоби відобразити хід усіх без винятку подій у максимально можливій повноті, вичерпності, важливій для їх правильної оцінки та порівняльного зіставлення, зокрема й на загальному тлі (на жаль, надто загальному, зрештою, не з вини авторки) фонографування етнічної музики в північноамериканській, західно- та східноєвропейській фольклористиках. Власне така крайня деталізованість дозволила вперше ввести в науковий обіг чимало абсолютно незнаних славних сторінок історії українського етномузикознавства, доповнити відомі новими подробицями, воскресити імена та подвиги незаслужено забутих її діячів.

У зв'язку з цим потрібно відзначити скрупульозне документування в монографії кожного наведеного факту посиланням на використане джерело інформації. Саме такий послідовно витриманий, дійсно історіографічний методичний підхід вигідно відрізняє цю працю від тієї історичної (етно)музикознавчої літератури (головно ще недалекого минулого, але й, що там гріха таїти, сучасності також), де це фундаментальне правило здебільшого ігнорується, від чого вона виявляється на повірку наводненою по самі вуха недостовірними, довільно перекрученими даними, взятими не лише невідомо звідки чи від кого, а й просто з голови або сумнозвісної стелі. Немало поді-

бних неадаптованих довелось спростувати й авторці, що зовсім не означає, ніби оті авгієві стайні вже очищені остаточно, – ба навіть наведені нею відомості та посилання теж своєю чергою слід верифікувати якнай докладніше (бо ж, звісно, не помиляється тільки той, хто нічого не робить), хоча наскільки вдалося встановити вже зараз, абсолютна більшість з них здатна слугувати надійною довідковою підмогою для подальших різнобічних студій.

У монографії І. Довгалюк ясно прослідковується необхідне намагання розглядіти загально-логічне в конкретно-історичному, осмислити реальні повороти, особливості й випадковості минувшини в її національних формах з абстрактно-теоретичних позицій їх місця, ролі та значення в генеральних тенденціях виникнення, розвитку, розквіту та, врешті, остаточного вичерпання потенцій складної та неоднозначної ери в становленні етномузикології, що супроводжувалась послідовною технізацією шляхом методичного вкорінення фонографа передовсім у польову роботу, але й архівістичну, транскрипційну та метризаційну також. Авторці вдалося на численних фактах переконливо показати закономірності поетапного переходу до фонографізації науки про народну музику від випадкових проб, експериментів на межі побутових розваг через цільову фіксацію певних жанрів, складних для безпосередньо слухового транскрибування, і, врешті, фронтального охоплення всієї народномузичної творчості певних етнографічних територій головно з метою видання репрезентативних збірників та архівації здобутих музично-етнографічних матеріалів, а також первісного їх вимірювального опрацювання. Так через призму загально-логічних підходів знайшли собі пояснення та умотивування конкретні історичні перипетії етномузикознавчого застосування першого звукозаписувального пристрою у світовому масштабі, з одного боку, а з іншого – з'ясувалися суто українські своєрідності, надзвичайні здобутки та прикряї упущення в проходженні все тих же самих закономірних етапів.

На співвідношеннях загального, особливого й одиничного наглядно виявляється повчальність історії, незнання якої не раз проковує аналогічні болючі помилки. Перші записані валики О. Роздольського після транскрибування їх С. Людкевичем не вважали за потрібне депонувати в НТШ, як це робилося в Берліні, Відні чи інших європейських столицях, а стесали, щоби пустити їх знову в роботу. Та економія вилізла боком, адже назавжди пропало звучання, якого не в стані передати жодний його нібито писемний еквівалент. Пізніше, схаменувшись, того вже не чинили, тому більшу частину колекції О. Роздольського можна почути і нині в усій своїй первозданності. Подібно через понад півстоліття потому визначний львівський транскриптор замолоду, перенісши на папір магнітофонну касету, стирив її, щоби на ній можна було робити нові записи. Згодом, коли виникла потреба вивірити ті транскрипції, прийшло розуміння фатальної втрати. А ще літ двадцять п'ять тому набране на комп'ютері листування К. Квітки і Ф. Колесси стерли як зайвий непотріб після його публікації в записках НТШ – тепер таке хіба мало кому прийшло б до голови.

Нарешті, на спеціальне відзначення заслуговує впровадження результатів праці І. Довгалюк безпосередньо в життєву практику, що винятково трапляється в гуманітарних науках. Якнай докладніше реєструючи фонографічні валики, розпорошені по різних інституціях і приватних збірках, дослідниця приклала руку до оцифрування з них найцінніших, видання на аудіодисках (всього 4) та вміщення в Інтернеті, завдяки чому вони стали фактично загальнодоступними, пропагуючи кращі зразки української народномузичної творчості (передовсім думи), історичні досягнення української науки про фольклор і ще геніальний винахід сучасних українських учених, який у кінцевому рахунку уможливив і збереження, і тиражування звукових пам'яток на нових носіях. Тим же просвітницьким цілям служить старанно підібраний, почасти унікальний, ілюстративний матеріал монографії (всього 74 позиції між с. 532–533).

Як кожна підсумовуюча фундаментальна наукова робота, обговорюване дослідження має, звичайно, свої деякі недоліки й упущення, проте вони настільки дріб'язкові, що ледве чи заслуговують тут на підвищену увагу. Усі подібні проблематичні деталі, часткові спірні оцінки, особливо деякі пропозовані гіпотетичні здогади (покликані передовсім намічати евентуальні напрямні подальших плідних експлорацій), безумовно, мусять бути ретельно відзначені, щоби стати предметом вузькофахової дискусії, але в даному разі не вони визначають суть справи – міру опрацювання тематики та пов'язаної з нею проблематики. Загалом же вирішена вона поза всяким сумнівом на належно високому дослідницькому рівні, тож монографія І. Довгалюк становить собою вагомий внесок не тільки у вітчизняну, українську, але й (без зайвої скромності) загальносвітову науку про історію музичної фольклористики.

Богдан Луканюк

Богдан Луканюк, етномузиколог, канд. мистецтвознавства, професор, провідний науковий співробітник ПНДЛІМЕ при Львівській національній музичній академії імені М. В. Лисенка (Львів), lukaniuk@ukr.net, +38 098 496 85 71.

На шляху до мелогенетичної систематизації. Відгук на книгу: Луканюк Богдан. „Ритмічна варіаційність у пісенному фольклорі: Теоретико-методологічне дослідження / Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка; Кафедра музичної фольклористики; Проблемна науково-дослідна лабораторія музичної етнології. – Львів, 2016. – 208 с.”

У 2016 році побачила світ монографія „Ритмічна варіаційність у музичному фольклорі” професора Богдана Луканюка, провідного наукового співробітника Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології при Львівській національній музичній академії ім. М. В. Лисенка. У цій